

7. Словник української мови: у 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 11: Х-Я / автори: В. М. Білоноженко, В. Й. Горобець, Ш. Г. Кренцель та ін.; додатки уклали: Л. О. Симоненко, М. М. Феценко. – 1980. – 701 с.
8. Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських / [упор. А. Ю. Ясенчук]. – К.: Наукова думка, 1978. – 328 с.
9. Словник української мови: у 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 11: Х-Я / автори: В. М. Білоноженко, В. Й. Горобець, Ш. Г. Кренцель та ін.; додатки уклали: Л. О. Симоненко, М. М. Феценко. – 1980. – 701 с.
10. Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських / [упор. А. Ю. Ясенчук]. – К.: Наукова думка, 1978. – 328 с.

УДК 821.161.2-94.09

МЕМУАРИ: МОДЕЛЮВАННЯ АВТОРСЬКОЇ ВІЗІЇ ЧАСУ У ВИМІРІ ІСТОРІЇ

Мажара Н. С., аспірант

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Увагу зосереджено на моделюванні категорії часу в межах оповідної структури мемуарного твору, а також на ідентифікації спогадів митця в контексті історії.

Ключові слова: мемуари, категорія часу, авторська візія, пам'ять.

Мажара Н. С. МЕМУАРЫ: МОДЕЛИРОВАНИЕ АВТОРСКОГО ВИДЕНИЯ ВРЕМЕНИ В ИЗМЕРЕНИИ ИСТОРИИ / Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина.

Внимание сосредоточено на моделировании категории времени в рамках повествовательной структуры мемуарного произведения, а также на идентификации воспоминаний автора в контексте истории.

Ключевые слова: мемуары, категория времени, авторское видение, память.

Mazara N. S. MEMOIRS: THE SIMULATION OF VISIONS BY THE AUTHOR IN THE TIME DIMENSION OF HISTORY / Luhansk Taras Shevchenko National University, Ukraine.

Attention is focused on modeling the category of time in the narrative structure of the memoirs, as well as identify the artist's memories in the context of history.

Key words: memories, the vision of the author, the category of time, memory.

Історія української мемуаристики нараховує тисячоліття, не втрачаючи при цьому своєї актуальності та урізноманітнюючи методи та способи реконструкції минулого. Вона є своєрідною рецепцією, відгуком письменників на історичні та соціальні явища. Унікальна життєва і літературна доля митців та їх сучасників на тлі доби є фактографічною основою художньо-документальної літератури, в якій документ поєднується з авторським баченням навколишнього.

Аналіз і зіставлення письменницької візії часу в наджанровому вимірі мемуаристики, на нашу думку, дозволяє визначити приналежність цієї категорії до сталих характеристик жанрової системи спогадової літератури, що відкриває можливості аналітико-синтетичного погляду не лише на події, що мали місце в житті оповідачів, а й дозволяє оптимально врахувати специфіку відтворюваної ними історичної епохи. Звернення до пропонованої теми зумовлене також і малодослідженістю питання визначеності стійких жанротворчих домінант у мемуарах.

Мета розвідки – дослідити критерії моделювання мистецької рецепції часу та просторово-часових конструкцій в оповідній структурі мемуарного метажанру.

Численні наукові праці Т. Гажі, О. Галича, Л. Гараніна, Л. Гінзбург, Г. Єлизаветіної, Т. Колядич, Т. Марахової, В. Пустовіт, М. Федунь, Я. Явчуновського дозволяють сьогодні виокремити канонічні ознаки мемуарів: особистісне начало, документальність,

фактографічність, насиченість подіями, відсутність чітко побудованого сюжету, фрагментарність, концептуальність тощо.

На нашу думку, до цих домінант необхідно віднести і категорію часу, оскільки вона відкриває читачеві широку суспільно-історичну панораму подій, не позбавлену при цьому подробиць змалювання навколишнього середовища, побуту і вдач власне як мемуариста, так і людей, яких він знав, охоплення дійсності та способи її репрезентації. Час окреслює тривалість буття людини, послідовність історичних змін. Він нерозривно пов'язаний із простором, є засобом визначення людини в історії та культурі.

Проблема часу як багатовимірної художньої категорії і своєрідність її інтерпретації в художньо-документальній літературі заслуговує на увагу дослідників, оскільки будь-яка тема, взята на розгляд мемуаристом – про себе, про інших, про явища суспільства – беззаперечно містить у собі простір минулого, який живе в його пам'яті. Автор пропускає весь свій життєвий шлях крізь призму власного сприйняття, по-різному забарвлюючи його. Досвід мемуариста трансформується у незалежну самодостатню художню систему, а відображені події дійсності фіксуються через пошук засобів виявлення прихованих підтекстів буття особистості, прагнення осмислити конкретні історичні або суспільні події.

Категорія часу так чи інакше простежується в жанрах мемуарів, виявляється при їхньому співставленні. На сторінках листів, щоденників, есе, записних книжок, мемуарної прози репрезентуються історичні й історіографічні, політичні, національні, моральні, психологічні та побутові проблеми в контексті часу. Жанри мемуарів різняться лише способом їх використання.

Особливістю мемуарів можна вважати домінування умовного зображення над конкретним: розповісти про те, як було, при цьому зберігаючи відчуття того, як здалося. У низці випадків мемуарист не може адекватно відтворити минуле. Тому деякі події опиняються на першому місці, інші – замовчуються або тлумачаться у відповідності до авторських уявлень.

Зовнішнім виявом умовності стає сюжет, коли автор надає перевагу збереженню процесу пам'яті, залишивши ціле у вигляді розрізнених фрагментів спогадів. Письменник просто розповідає про минуле, послідовно описуючи те, що з ним відбулося, наповнюючи при цьому простір твору образами доби, відтворюючи дух того часу. Мемуарист може створити і образ світу, повністю відмінного від того, в якому він жив.

Послідовність розвитку дій, їхня неприривність, чітка часова послідовність залежать у спогадах мемуаристів як від авторської установки, так і від обраних автором координат, опори на факти особистого життя або історичні (соціальні, суспільні, культурні) події.

Першим принципом організації оповіді в спогадовій літературі є причинно-наслідковий, орієнтований на хронологічний та послідовний опис подій. Плин часу підпорядковується або фактам біографії автора, або розташуванню описуваних явищ у відповідності до зміни конкретних історичних і суспільних явищ.

Другий принцип організації оповіді – асоціативно-хронологічний – є більш складним, але у той же час домінуючим. Він дозволяє сполучити хронологічну основу твору з авторськими відступами, зумовлюючи рух оповіді від одного факта до іншого, і одночасно можливість їх сполучення через повернення до написаного. Часові події допомагають співвіднести час конкретний і час історичний. Однак, дія не прямо датується, а позначається шляхом введення при подальшому описі відомих подій як початкових. Пам'ять завжди постає вибірковою, тому в ній залишаються лише деякі деталі.

Зовнішнім виявом подібної системи внутрішньої сюжетної організації є наступний порядок розвитку дії: від конкретних подій письменник повертається до аналізу пережитого, поступово ускладнюючи і доповнюючи першопочаткові уявлення. Кожна подія наповнюється асоціаціями та спричинює одночасне існування автора одразу і в минулому, і в сучасному, іноді й передбачаючи майбутнє.

Усі події, враження, спостереження належать автору у творі і як герою, і як оповідачу. У процесі розповіді вони зливаються в єдине ціле, хоча й розрізнені та відокремлені у часі через сприйняття вікового характеру. У мемуарах представлена багатоплоскова темпоральна

структура, зумовлена особливою системою часових координат, коли кожному оповідному плану відповідає свій час і форми його вираження. Зазвичай оповідь ведеться від особи автора, а основний зміст, як відзначалося, становлять події його життя, або ті явища, що видалися йому цікавими для відтворення через певний проміжок часу. Організація авторського “я” у двох іпостасях (автора та героя) зумовлює посилення особистісного начала. Дотримуючись часової дистанції при викладенні спогадів, мемуарист розміщує різні враження від згаданого у контексті власної системи часу.

Вибудовуючи події у певній послідовності відповідно своєму задуму, митець підпорядковує простір мемуарного тексту історичним причинним зв'язкам, що дозволяє одночасно відтворювати характери та психологію людей певної епохи. Подібне тлумачення завдання мемуариста зустрічаємо у діалогії Г. Костюка “Зустрічі і прощання”: “Роль автора спогадів – це роль скромного, чесного свідка і коментатора подій. Головне в спогадах – це люди і події пережитої доби” [5, с. 26]. За нашими спостереженнями, саме авторська пам'ять репрезентує і подає осмислені картини світоглядних орієнтацій сучасного автору покоління.

За визначенням Р. Гром'яка, мотив пам'яті сьогодні став у літературі “конструктивно-творчим принципом, який визначає особливості зміщення й суміщення просторово-часових вимірів у творах” [2, с. 137]. Звернення до пам'яті закладене в жанровому існуванні мемуарів здавна. Вона не тільки зберігає у свідомості людини певні враження, а й слугує поштовхом і джерелом для написання спогадів та є своєрідним носієм ретроспективної інформації про події минулого. Із плином часу одні спогади “згасають”, на зміну їм приходять інші, і згодом реальні зв'язки між подіями втрачаються, що призводить до виникнення у свідомості мемуариста образу минулого. Саме пам'ять допомагає корегувати зображуване, надаючи йому ілюзію об'єктивності. Вона стає внутрішнім простором, необхідним для розгортання подій, сприяє формуванню часової системи сюжету твору.

Будь-який мемуарний твір можна розглядати як своєрідний діалог автора із самим собою, з читачем або ж з іншими творами, цілою епохою, майбутнім. Кожен мемуарист обирає свій спосіб відновити в пам'яті образи своїх сучасників, спираючись на власні враження й відчуття, який зазвичай полягає в реконструкції світу, що їх оточував. Так, Г. Костюк, роздумуючи над проблемою плинності часу та над глибинними, внутрішніми механізмами певних явищ, окремих людських типів, зазначав: “сидить у моїй пам'яті ще ряд незабутніх імен, по яких хотілося б щось сказати ...”, “... на довгому життєвому шляху, за різних обставин – літературних, суспільних і навіть побутових – мені доводилося більше чи менше співпрацювати з цими друзями й сучасниками”, “люди, характери, і події, спільно пережиті, – це яскрава частка великої епопеї й буття діаспори < ... > про кожного з них вичерпно скаже спадщина, яку вони залишили після себе” [6, с. 453], “...думаю про тих, які відійшли у вічність”, “про всіх згадати несила, але декотрих згадаю бодай імена” [6, с. 451], “без цих ворохохобників доба виглядатиме дещо спрощеною” [6, с. 449]. Переживши власний складний життєвий злам через переслідування, вимушену еміграцію, автор намагався за допомогою виражальних засобів і цікавих деталей відтворити образ своєї епохи на тлі спогадів про її яскравих представників. Ціною помилок, розчарувань і втрат сучасники мемуариста, а іноді й він сам, доходили до усвідомлення складностей життєвих перепетій та свого місця й ролі в них.

Життя конкретної особистості зазвичай сприймається автором у контексті загальнолюдської історії або життя покоління, якому він належить, стаючи своєрідним продовженням, новою ланкою в безкінечній людській історії. Такою є доля відомого громадсько-політичного та культурного діяча В. Винниченка, яка наскрізно поєднує діалогію Г. Костюка “Зустрічі і прощання”. Оповідь щодо нього автор починає з певного прологу, що, на нашу думку, розкриває причини інтересу мемуариста саме до його постаті: “про те, що 6 березня 1951 року на півдні Франції в містечку Мужен (...) помер Володимир Винниченко, я довідався з редакції “Українських вістей” за кілька днів після цієї події. <...> Це була смерть володаря дум мого покоління” [6, с. 253]. Науковець був захоплений його особистістю і вважав, що “... помер український письменник, політичний і державний діяч, дух якого позначився на всьому культурному й суспільному житті українського народу... Без нього українська література була б дуже надщерблена...” [6, с. 256]. На нашу думку, Г. Костюка вирізняло з-поміж інших дослідників того часу те, що він не міг легковажно ставитися до занепаду української культури. Добре розуміючи всю суперечливість своєї доби – жодна людина, організація не виявляли

найменшого зацікавлення долею спадщини В. Винниченка, – він щиро перейнявся вирішенням цього болючого питання: “Ідея рятуння Винниченкового архіву важким каменем лягла на мою душу” [6, с. 256].

Час є основним і домінуючим при реконструкції автором минулого. У ньому використовуються основні прийоми, необхідні для організації простору – ретроспекція, проспекція, система просторово-часових координат. Саме за їх допомогою автор організовує композицію твору та здійснює поступовий перехід від однієї форми часу до іншої. Так, у просторово-часових координатах мемуаристу підвладно “зупинити мить”, відтворити миттєві події в уповільненому темпі, або “стиснути” кілька подій, що відбувалися впродовж тривалого часу. Різноманітні факти та свідчення, що наводяться мемуаристами, зумовлюють створення багатопланової оповідної структури. Час, у якому живе людина, і який вона прагне спинити у творі, мінливий і в широкому історичному розумінні, і в плані однієї конкретної людської долі.

“Життя людини проминає дуже швидко. Тільки молодість не бачить цього, не думає про це. Ніколи не писала я щоденників, не зберігала листів. Лише тепер, на схилі віку, бачу, як би мені придалися вони. А все ж багато чого з дорогого, далекого минулого пам’ять таки зберегла” [4, с. 84] – нотує у своїх спогадах С. Зерова, дружина відомого неокласика М. Зерова. Час для неї зупиняється, повертаючи оповідачку до юнацьких років, до першої зустрічі з чоловіком, яку вона, незважаючи на значну хронологічну відстань, передає дуже детально: “Коли пригадую молоді роки, образ Миколи Костьовича постає передо мною цілком виразно. Він був середнього зросту, досить стрункий, худорлявий, одягався скромно, але дбайливо; взуття було вбоге, як і в усіх студентів <...> – стипендії у ті роки студенти не одержували” [4, с. 84-85]. З її спогадів дізнаємося, що навіть лихоліття війни не стало на заваді закоханим: “Улітку 1914 року розпочалася Перша світова війна, і я, покинувши навчання, з групою таких самих, як я, курсисток і студентів, поїхала на фронт. <...> Незабаром нашим зустрічам із Зеровим було суджено відновитися” [4, с. 89].

Отже, кожне слово мемуариста, кожна сторінка його спогадів – це результат складного перетворення персонального досвіду, пережитих вражень. Традиційна оповідна структура багатьох мемуарних творів містить своєрідну вступну частину, в якій автор подає відомості про себе, своє оточення, мету написання спогадів, що дозволяє йому організовувати простір і одночасно локалізувати його у часі, використовуючи історичні, соціальні або культурологічні обставини. За характером подання конструйованих подій вступні частини становлять хронологічну оповідь, складену на підставі багаточисельних свідчень, документальних матеріалів. Намагаючись уникнути сумнівних фактів, мемуаристи прагнуть створити переконливі твори, які б правильно витлумачили життя тогочасного суспільства.

Порівнюючи спогади письменників, можна зазначити, що у розділах, присвячених дитинству, історичні події лише умовно згадуються або перераховуються. Так, у “Споминах в біографії” Б. Бойчук повідомляє читачам: “Я народився 11 жовтня 1927 року в селі Бертники на Тернопільщині. Упродовж життєвого шляху мені навіть було пощастило загубити своє рідне село (за радянських часів воно було перейменовано на Лісове). <...> Нічого не пригадую з тих найдавніших часів, але припускаю, що з моїм народженням все було гаразд, оскільки я вийшов з нього живим” [1, с. 5]. Співвідносячи у творах спогади про дитинство, юність, зрілість мемуариста можна простежити зв’язок між його особистістю та суспільством. Напружено мобілізуючи у своїй пам’яті згадані події, за допомогою ретроспекції автор знову повертається до подій минувшини, засновуючи їх на конкретних фактах особистої біографії.

В інших розділах мемуарних текстів зазвичай простежується становлення авторського “я” та поступове входження митців у соціальний та культурний контекст: історичні події вже не просто згадуються, а й детально описуються та коментуються. Прикладом цього можуть слугувати “Нотатники” Є. Маланюка, на сторінках яких зустрічаємо ретроспекцію трагічних сторінок життя українського народу – зображення поразки Української народної республіки: “... І пригадується найстрашніше. День, коли армія – згідно з якимсь там параграфом “міжнародного” права – віддавала зброю. <...> Востанне гупали ще наші гармати... Було щось несамовито страшне в тім добровільнім роззброєнні... Це був символ якби прилюдного позбавлення народу його мужеськості. <...> Хто пережив той день 21 листопада 1920 року, той не міг би за жодну ціну пережити його вдруге” [3, с. 11-12].

Ці рядки свідчать про те, що вдивляючись у національну історію, мемуаристи шукають симетрію між минулим і майбутнім, глибше досліджують людську психологію у контексті суспільних рухів та політичних катаклізмів, оцінюють вчинки своїх сучасників, намагаючись відповісти на гострі питання сьогодення, переосмислити радикалізм минулого часу. Взаємопроникнення часових пластів робить можливим отримання узагальненого досвіду епохи для пошуку духовних і моральних істин.

Дослідження проблеми часу, як складової художньо-документальної літератури в напрямку поглибленого вивчення інтерпретації зв'язку часу між подіями історичного минулого та сучасності, вважаємо перспективним, адже це сприятиме розкриттю нових граней поетики та організації системи мемуарних жанрів. Теоретичні положення розвідки можуть слугувати підґрунтям для аналізу історико-літературних засад метажанрової дефініції мемуаристики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук Б. Спомини в біографії / Богдан Бойчук. – К.: Факт, 2003. – 200 с.
2. Гром'як Р. Що доведено життям / Р. Гром'як. – К.: Дніпро, 1988. – 255 с.
3. Євген Маланюк. Нотатники (1936-1938): Документально-художнє видання / [біогр. нарис, вступ. статті, підг. текстів, упоряд. та прим. Л. Куценка]. – К.: Темпора, 2008. – 336 с.
4. Київські неокласики / Упоряд. В. Агеєва. – К.: Факт, 2003. – 352 с.
5. Костюк Г. Зустрічі і прощання: Спогади: у 2 кн. – Кн. 1. / Григорій Костюк; [передм. М. Жулинського]. – К.: Смолоскип, 2008. – 720 с.
6. Костюк Г. Зустрічі і прощання: Спогади: у 2 кн. – Кн. 2. / Григорій Костюк; [передм. М. Жулинського]. – К.: Смолоскип, 2008. – 512 с.

УДК 821.161.2:82-31:17.023.31

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТЕЙ “ДОРΟΣЛИХ НЕ ПО ЛІТАХ” ДІТЕЙ ЗА ТВОРАМИ Г. ТЮТЮННИКА ТА В. БЛИЗНЕЦЯ

Макарова Т. М., к. філол. н., доцент

Криворізька філія ПВНЗ “Європейський університет”

Стаття присвячена дослідженню процесу становлення особистостей, дитинство яких випало на роки війни та визначенню їх ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: виховання, особистість, морально-етичні цінності.

Макарова Т. М. ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ “ВЗРОСЛЫХ НЕ ПО ВОЗРАСТУ” ДЕТЕЙ ПО ПРОИЗВЕДЕНИЯМ В. БЛИЗНЕЦА И Г. ТЮТЮННИКА / Криворожский филиал ЧВУЗ “Европейский университет”, Украина.

Статья посвящена исследованию процесса становления личностей, детство которых выпало на годы войны и определению их ценностных ориентаций.

Ключевые слова: воспитание, личность, морально-этические ценности.

Makarova T. M. FORMATION of the PERSON “ADULTS NOT ON AGE” CHILDREN ON V. BLIZNETS' AND G. TJUTJUNNIK's works / Krivoy Rog branch CHVUZ “European University”, Ukraine.

The article is devoted research of process of formation of the persons which childhood has dropped out for years of war and to definition of their valuable orientations.

Key words: education, personality, moral and ethical values.

Виховання дитини – це одне із найскладніших завдань, яке виникає перед батьками, адже відбувається процес формування та, не побоюєсь цього слова, “ліплення”, нової людини в руках якої майбутнє. Саме тут важливу роль повинна відіграти дитяча література, наповнена великою